

Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mládež

Karla Hrbáčková¹

Anna Petr Šafránková²

Kontakty na autory

^{1, 2} Univerzita Tomáše Bati
ve Zlíně, Fakulta humanitních
studí, nám. T. G. Masaryka
5555, 760 01 Zlín
hrbackova@fhs.utb.cz
safrankova@fhs.utb.cz

Contacts to authors

^{1, 2} Tomas Bata University
in Zlín, Faculty of Humanities,
nám. T. G. Masaryka 5555,
760 01 Zlín
hrbackova@fhs.utb.cz
safrankova@fhs.utb.cz

Copyright © 2015 by authors and
publisher TBU in Zlín.
This work is licensed under the
Creative Commons Attribution
International License (CC BY).



Abstrakt: Záměrem studie je prezentovat výsledky výzkumu, který zjišťuje, do jaké míry mohou pracovníci působící ve střediscích výchovné péče (SVP) a dětských domovech (DD) ovlivnit chování dětí v institucionální péči vztahující se ke školnímu prospěchu, vztahům mezi vrstevníky, volnému času a projevům rizikového chování dětí. Pracovníci působící v SVP jsou přesvědčení, že ovlivní chování dětí v institucionální péči ve větší míře než pracovníci působící v DD. Pracovníci DD se domnívají, že v největší míře ovlivní školní úspěšnost a volný čas dětí. Pracovníci SVP se domnívají, že z velké části ovlivní spíše projevy rizikového chování dětí a také jejich vztahy s vrstevníky. Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků je závislá na vzdělání, věku i délce jejich pedagogické praxe. Tyto rozdíly můžeme pozorovat pouze u pedagogických pracovníků SVP.

Klíčová slova: vnímání vlastní účinnosti, institucionální péče, Středisko výchovné péče, dětský domov, děti a mládež

Self-efficacy of Professional Educators in Institutional Care for Children and Minors

Abstract: The aim of the study is to present the results of research that determine the extent to which professional educators working in educational care centres and children's homes influence the behaviour of children in institutional care related to their *school results, relationships with peers, leisure time and manifestations of risky behaviour*. Professionals working in educational care centres are believed to affect the behaviour of children to a greater extent than educators in children's homes. Educators in children's homes believe that they affect the school performance and leisure time of children. Educators in educational care centres believe that they largely affect the risky behaviour of children and their relationships with peers. The level of self-efficacy of educators is dependent on education, age and length of their teaching experience. These differences can be observed only in educators in educational care centres.

Keywords: self-efficacy, institutional care, educational care centre, children's home, children and youth

1 Úvod

Současná podoba systému péče o ohrožené děti¹ je dlouhodobě mezirezortně jedním z velmi diskutovaných témat. Transformace systémů, v nichž je péče o ohrožené děti² a ochrana dětí zajišťována, mají své kořeny již v 50. a 60. letech 20. století. (Giddens, 1999) Ačkoli se (stejně jako ostatní evropské země) Česká republika snaží dodržovat přísliby, ke kterým se zavázala³, systém péče o ohrožené děti byl (a v některých ohledech stále je) kritizován proto, že nevytváří rovné příležitosti pro každé dítě bez ohledu na jeho původ a zdravotní či sociální znevýhodnění, čímž není zaručován princip sociální inkluze. (MPSV, 2014) V důsledku těchto skutečností můžeme v celoevropském měřítku pozorovat výrazné **tendence k deinstitucionalizaci, specializaci individualizaci podpory a služeb.**

Za významný impuls pro změnu systému péče o ohrožené děti jsou považována mimo jiné doporučení *Výboru pro práva dítěte* dokumentující aktivity naplňování *Úmluvy o právech dítěte*. (MPSV, 2013) Aktuálním ukazatelem nedostatečné funkčnosti systému podpory a péče o ohrožené děti v České republice je vysoký počet dětí umístěných v zařízeních ústavní a ochranné výchovy (Rada Evropy, 2005; Veřejný ochránce práv, 2007). Postupná systémová změna péče o ohrožené děti, jež spočívá v optimalizaci řízení a financování systému na národní úrovni (z hlediska např. legislativních opatření, metodických opor a systému kontroly kvality) a na úrovni krajů a obcí, ve standardizaci systému a sjednocení přístupů a postupů pro práci s touto skupinou, je zaměřena mimo jiné na zapojení dětí a rodin do ekonomického, sociálního a kulturního života společnosti včetně zvýšení jejich následné uplatnitelnosti na trhu práce (resp. snaží se mimo jiné uplatňovat principy, jež zabraňují sociálnímu vyloučení⁴). (MPSV, 2015) V kontextu výše uvedeného lze konstatovat, že daná problematika, stojící dlouhodobě v zorném úhlu jednotlivých rezortů (po stránce personální, metodické, organizační a kooperační), může být zkoumána perspektivou národní, ale také jednotlivých nižších úrovní. Podstatnou roli v procesu transformace hraje především charakter a formy sociálních vazeb v zařízení ochranné a ústavní výchovy. Na bazální úrovni významnou úlohu při péči o ohrožené děti zastávají **pedagogičtí pracovníci ústavní a ochranné výchovy a v rámci preventivně výchovné péče ve školských zařízeních** (resp. střediscích výchovné péče). Vzhledem ke skutečnosti, že pedagogičtí pracovníci zmiňovaných zařízení jsou v přímém kontaktu s dětmi, zabezpečují jejich všestrannou péči, stanovují výchovné cíle, metody a snaží se naplňovat potřeby dětí (MPSV, 2007; Bendl et al., 2015 aj.), se domníváme, že pro úspěšnou transformaci péče o tyto děti jsou zcela klíčové **přesvědčení o smyslu sociální inkluze, informovanost a příprava pedagogických pracovníků.** (Srov. MPSV, 2009)

Přestože zkoumání všech zařízení ústavní, ochranné výchovy a zařízení preventivně výchovné péče by bezpochyby zasluhovalo specifickou pozornost, v rámci překládané studie se vzhledem k výše uvedenému a především vzhledem k jejímu zaměření zabýváme pedagogickými pracovníky ve střediscích výchovné péče a dětských domovech. Ve vztahu k cílům transformace péče o ohrožené děti (MPSV, 2009) vycházíme především z předpokladu, že právě role pedagogických pracovníků zmiňovaných zařízení je v rámci péče o ohrožené děti zcela klíčová.

¹ Pro účely překládané studie chápeme dítě podle Úmluvy o právech dítěte, tedy osobu do 18 let věku.

² Označením „ohrožené děti“ chápeme děti, u nichž nebyly/nejsou z nejrůznějších důvodů jejich potřeby plně satureovány, a ty, u nichž se vyskytuje riziko delikventního chování, popř. se již vyskytují rysy tohoto chování. (MPSV, 2015)

³ Jedná se především o Úmluvu o právech dítěte (publikována jako zákon č. 104/1991 Sb.), Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (sdělení č. 10/2010 Sb.) aj.

⁴ V daném kontextu je třeba zdůraznit, že sociální vyloučení může být souhrnně označeno jako celá řada konkrétních mechanismů (a důsledků jejich působení), s nimiž se v jejich různorodých formách setkáváme snad ve všech (časově či prostorově určených) společnostech. V kontextu péče o ohrožené děti se z našeho hlediska mechanismus sociálního vyloučení jeví jako významný determinant jejich optimálního vývoje a uplatnění ve společnosti.

Těžištěm studie je, na základě výše uvedeného, prezentace výzkumného šetření, jež bylo zaměřeno na zjištění míry vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků uvedených zařízení. Vycházíme z předpokladu, že míra vnímání vlastní účinnosti zpětně může ovlivnit mimo jiné i efektivitu práce pedagogických pracovníků. (Srov. Janoušek, 1992; Mareš, Skalská, & Pavelková, 1994; Bandura, 1982; 1986; Pajares, 1997; Hoskovcová, 2006 aj.)

2 Teoretická východiska – vnímaná vlastní účinnost

Sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá, zásadním způsobem **ovlivňuje jeho osobnost a může mít vliv na jeho chování**. (srov. např. Bronfenbrenner, 1979 aj.) Pobyť v dětském domově či středisku výchovné péče (ať již hovoříme o ambulantních, celodenních či internátních službách) může tedy sehrávat v životě jedince významnou roli. Pedagogičtí pracovníci v dětských domovech a střediscích výchovné péče podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, vykonávají edukační činnost⁵, pedagogicko-psychologickou a speciálně pedagogickou činnost. Vedle těchto činností je třeba zmínit, že **pedagogičtí pracovníci zmiňovaných zařízení ústavní péče a zařízení preventivně výchovné péče by měli dítěti poskytnout sociální oporu**, jež může být jedním z významných **protektivních faktorů vzniku rizikového chování** (srov. Širůček et al., 2007), ale také může pomoci při překonávání socializačních obtíží, při změně prožívání, myšlení, chování, sociálních vztahů, zvládání zátěžových situací, s nimiž se nedokáže dítě vypořádat vlastními silami. (MPSV, 2007) Koncept sociální opory chápeme podobně jako House (1981) v rovině emocionální (např. ujištění o přijetí, respektu, hodnotě druhého, attachmentu aj.), instrumentální (poskytnutí hmotné pomoci, praktických materiálních prostředků), informační (např. poskytnutí rady, opora povzbuzením) a hodnotící⁶ (např. poskytnutí zpětné vazby). Pelcák a Pelcáková (2013) přidávají další rovinu sociální opory, kterou je opora poskytovaná sociálním společenstvím (např. pocit sounáležitosti, integrace).

Lze tedy konstatovat, že vedle vstřícnosti, podnětnosti prostředí a důvěry ve schopnosti dítěte (Helus, 1979) je nutné uvažovat o konceptu sociální opory (v kontextu předkládané studie vnímaná jako významný protektivní faktor).

Vzhledem k efektivitě sociální opory (založené na profesionálních znalostech a dovednostech) pedagogických pracovníků ve vztahu k ohroženým dětem vnímáme ve shodě s Bandurou (1997) jako velmi důležité to, co si o svých profesních schopnostech a dovednostech myslí pedagogičtí pracovníci daných zařízení, resp. jak v daném kontextu hodnotí sami sebe (self-efficacy). Vzhledem k pojmové pluralitě konceptu „self-efficacy“⁷ je třeba zdůraznit, že pro účely překládané studie označení „self-efficacy“ ztotožňujeme s pojmem „vnímaná vlastní účinnost“. V rámci tohoto konceptu je vycházeno z přesvědčení o vlastních schopnostech řídit chod dění (Hoskovcová, 2006), dosáhnout určených úrovní výkonu, které ovlivňují události působící na náš život.

Bandura (In Mareš, 2013, s. 14) uvádí, že „jedinec je ve své činnosti úspěšný když: a) má předpoklady provádět určitou činnost (*self expectation*); b) očekává, že pomocí této činnosti dosáhne potřebného výsledku (*outcome expectancy*)“. Obecně tedy vnímanou vlastní účinností lze chápat jako přesvědčení o vlastních schopnostech dosáhnout určených úrovní výkonu, které ovlivňují události působící na náš život. (srov. Ardel & Eccles, 2001; Hoeltje, Zubrick, Silburn, & Garton, 1996 aj.) Bandura (In Janoušek, 1992, s. 389) specifikuje „vnímanou vlastní účinnost“ (self-efficacy) na základě interakce determinant v rámci triadického

⁵ V rámci tohoto označení vycházíme z konceptu propojení terminologického dualismu pojmů výchova a vzdělávání, vycházející z latinských termínů *educatio* a *eruditio*. Průcha (2002)

⁶ Pelcák a Pelcáková (2013) hovoří o tzv. opoře potvrzením platnosti.

⁷ V českém prostředí se můžeme setkat s terminologickou nejednotností, kdy označení self-efficacy je vnímáno jako „sebedůvěra ve vlastní schopnosti“ (Urbánek & Čermák, 1997), „úspěšnost“ (Mareš & Gavora, 1999), „sebeuplatnění“ (Janoušek, 1992) nebo „účinnost“, tj. vnímaná osobní/vlastní účinnost (Hoskovcová, 2006, 2009) aj.

recipročního determinismu, kdy je uváděné pojetí vnímáno ve vztahu k „autogenerované aktivitě jako moment vlastního ovlivňování dané interakce“, resp. pedagogický pracovník v konkrétní situaci vždy jedná mimo jiné na základě úsudku o svých schopnostech a kapacitách a tím tak ovlivňuje své prostředí.

Přesvědčení o vlastní účinnosti určuje, jak se lidé cítí, myslí a také je úzce spjato s motivací, neboť **úspěch o vlastních kapacitách patrně ovlivní jeho očekávání z hlediska budoucího chování**. (Bandura, 1994) Hoskovicová (2006) uvádí, že vysoké očekávání vlastní účinnosti má také vliv na tvorbu optimistických postojů, resp. **silný pocit vlastní účinnosti zvyšuje výkony lidí a duševní pohodu**. Vnímaná vlastní účinnost může být tedy chápána jako katalyzátor či inhibitor v konkrétní situaci (resp. optikou předkládané studie v rámci sociální opory).

Podle Bandury (1994) je vnímaná vlastní účinnost založena na čtyřech zdrojích vlivů: 1. pozitivní zkušenost se zvládnutím situace; 2. zprostředkované nepřímé zkušenosti pomocí sociálních modelů (resp. pokud pozorujeme úspěch/neúspěch druhých); 3. sociální přesvědčení (upevněním představy, že je jedinec schopný danou činnost zvládnout); 4. úsudek o vlastním fyziologickém stavu.

Výše uvedený Bandurův princip (self-efficacy) „vnímání vlastní účinnosti“ (při respektování terminologické plurality) stál v centru řady výzkumů (nejenom na poli sociálně pedagogickém). Vzhledem k diverzitě těchto výzkumů (z hlediska metodologického, obsahového, ale také přístupu) uvádíme pouze ty, které jsou ve vztahu k předkládané studii významné.

V rámci edukačního prostředí je tento fenomén zkoumán především prostřednictvím tzv. konceptu *Teachers' self-efficacy*⁸ (Gavora, 2009, 2010, 2011; Gavora & Majerčíková, 2012; Greger, 2011 aj.). Obecně lze konstatovat, že se výzkumy shodují s prvotní tezí Bandurovy kauzality, kdy učitelova vnímaná vlastní účinnost může být chápána jako prediktor jeho usuzování a jednání. V rámci tohoto pojetí jsou nejčastěji zdůrazňovány dvě základní dimenze: a) přesvědčení o vlastních schopnostech (*personal teaching efficacy*); b) potencialita vyučování vnímaná učitelem (*general teaching efficacy*). Ve vztahu k předkládané studii se jeví významná především druhá uváděná dimenze, jež vyjadřuje, do jaké míry je podle pedagogických pracovníků (resp. učitelů) možné eliminovat či snížit vliv nepříznivého sociálního prostředí dětí. (Gavora In Wiegerová et al., 2012)

Vzhledem ke specifčnosti zaměření výzkumného šetření považujeme za přínosné rovněž zmínit vnímání vlastní účinnosti rodičů ve vztahu k dětem, jejich výchově a vzdělávání (*parental self-efficacy*). (Bandura, 2006; Bandura et al., 2001) Výzkumy prokázaly, že míra vnímání vlastní účinnosti rodičů má vliv na interakci mezi rodiči a dětmi, na zapojení rodičů do života dětí (i v rámci volného času) a na vstřícnost rodičů.

Ve vztahu k výzkumnému šetření zmiňujeme v neposlední řadě také koncept RSA (*responsibility for student achievement*), který se zaměřuje na zjišťování učitelovy subjektivní odpovědnosti za výsledky žáků (Guskey, 1981; Mareš, Skalská, & Pavelková, 1994). V rámci českého sociokulturního prostředí bylo zjištěno, že „pokud standardní pedagogické situace probíhají příznivě a žáci jsou úspěšní, mají učitelé tendenci připisovat zásluhy sobě, nikoli žákům. Pokud se pedagogické situace vyvíjejí nepříznivě a žáci jsou neúspěšní, mají učitelé tendenci zříkat se své odpovědnosti a vinu přesouvají spíše na žáky“. (Mareš, Skalská, & Pavelková, 1994, s. 33).

Bandura (2002) uvádí, že princip sociálně kognitivních teorií může být rozmanitě použit napříč různými kulturami, nicméně taktéž uvádí, že kulturní a sociální specifika daného prostředí mohou značně ovlivnit některé z předpokládaných vztahů zkoumaných proměnných. Ve shodě s tímto tvrzením jsme v rámci výzkumného šetření vycházeli z původního principu „self-efficacy“, kdy jsme se na základě sociokulturní specifčnosti, charakteru zaměření výzkumného šetření a na základě inspirování výše uvedenými výzkumy orientovali na zjištění vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků ve vztahu k vybraným aspektům chování dětí v institucionální péči.

⁸ Pro zkoumání tohoto pojetí je nejčastěji využíván výzkumný nástroj, který vytvořili Gibson a Dembo (1984).

3 Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mladistvé

Pedagogický pracovník (ať už v systému výchovné, nebo ochranné výchovy), který je v každodenním kontaktu s dětmi a mladistvými v institucionální péči, ovlivňuje přirozený proces jejich směřování. Přesvědčení o vlastní účinnosti, tj. do jaké míry může ovlivnit chování dětí v průběhu ústavní nebo ochranné výchovy, se může zásadním způsobem promítat do jednání pedagogického pracovníka a jeho přístupu k dětem (srov. např. Mareš, Skalská & Pavelková, 1994). Tato přesvědčení často nemusí být uvědomovaná, ale mohou být skrytá nebo nevyjádřená a mohou mít implicitní povahu (což ve svém důsledku může znesnadnit pochopení vlastního pedagogického jednání). Zároveň nemusejí být v souladu se skutečnou (reálnou) mírou ovlivnitelnosti, což děti velmi intenzivně vnímají a projevují při vzájemné komunikaci s vychovateli (pedagogickými pracovníky).

3.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu bylo **zjistit míru vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti**. Zajímalo nás, jak pracovníci působící ve střediscích výchovné péče a dětských domovech hodnotí míru vlastní účinnosti *ke školní úspěšnosti dětí, ke vztahům mezi vrstevníky, k volnému času dětí a k projevům jejich rizikového chování*, tj. do jaké míry mohou dle jejich názoru ovlivnit vybrané aspekty chování dětí v institucionální péči. Zaměřili jsme se také na zjištění, zda existují rozdíly ve vnímání vlastní účinnosti mezi pracovníky působícími v dětských domovech a pracovníky ve střediscích výchovné péče. Zajímalo nás dále, jaký je vztah mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a délkou jejich pedagogické praxe, věkem a stupněm dosaženého vzdělání v obou sledovaných typech zařízení.

3.2 Výzkumné otázky

V našem výzkumu jsme se zaměřili na zodpovězení následujících výzkumných otázek:

- Jaká je míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků působících ve střediscích výchovné péče a dětských domovech k vybraným aspektům chování dětí v institucionální péči?
- Do jaké míry jsou pedagogičtí pracovníci přesvědčeni, že mohou ovlivnit obecnou účinnost dětí? Jaká je souvislost mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a jejich přesvědčením o ovlivnitelnosti osobní účinnosti dětí?
- Jaké jsou rozdíly ve vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v závislosti na typu zařízení? Jak se liší vlastní účinnost pracovníků působících v střediscích výchovné péče a pracovníků působících v dětských domovech v oblasti školní úspěšnosti dětí, v oblasti trávení volného času dětí, v oblasti vztahů mezi vrstevníky a v oblasti rizikového chování?
- Jaký je vztah mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a délkou jejich pedagogické praxe, věkem a stupněm dosaženého vzdělání v obou sledovaných typech zařízení?

3.3 Výzkumné metody

Pro účely tohoto výzkumu jsme zvolili metodu dotazování. Použili jsme **Dotazník vlastní účinnosti pracovníků v oblasti institucionální péče o děti**. Při konstrukci dotazníku jsme vycházeli z nástrojů Parental Self-Efficacy a Teacher Self-Efficacy Scale (Bandura, 2005) a Responsibility for Student Achievement (Guskey, 1981). Dotazník byl upraven tak, aby odpovídal českému prostředí a prostředí institucionální péče. **Obsahoval 18 položek členěných do čtyř oblastí** - školní úspěšnost, vztahy mezi vrstevníky, volný čas dětí a projevy jejich rizikového chování. Pracovníci přiřazovali hodnotu od 0 do 100 podle toho, do jaké míry si myslí, že mohou ovlivnit chování dětí v oblasti školní úspěšnosti (šest položek), vztahů mezi vrstevníky (tři položky), volného času (tři položky) a projevů rizikového

chování (šest položek). Před realizací výzkumného šetření jsme zadali dotazník šesti pracovníkům za účelem ověření funkčnosti výzkumného nástroje. Zjistili jsme, že pro pracovníky je přijatelnější varianta procentuálního vyjádření na škále 0–100, při které mají větší volnost pro vyjádření hodnoty ovlivnitelnosti (na rozdíl od původní 100bodové škály, prostřednictvím které mají možnost využít pouze 10 hodnot). Při zvolené variantě (procentuální) si mohou pedagogičtí pracovníci zvolit libovolnou hodnotu mezi 0–100 % a vyjádřit skutečnou míru ovlivnitelnosti. Čím vyšší procentuální hodnota (0–100 %), tím vyšší míra ovlivnění chování dětí a mladistvých. Dotazník zahrnoval další **čtyři otázky**, které zjišťovaly, do jaké míry jsou pedagogičtí pracovníci přesvědčeni, že mohou ovlivnit míru obecné osobní účinnosti dětí v institucionální péči ve čtyřech aspektech chování (viz výše).

Dotazník vyplňovali pracovníci středisek výchovné péče a dětských domovů metodou „papír – tužka“. Data byla zpracována prostřednictvím programu IBM SPSS Statistics (verze 22). Při analýze dat byly využity **popisné charakteristiky** (průměr, směrodatná odchylka), které sloužily k vyjádření míry vlastní účinnosti pedagogických pracovníků a ovlivnitelnosti osobní účinnosti dětí, **Pearsonův koeficient korelace** (za účelem zjištění souvislosti mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a ovlivnitelností osobní účinnosti dětí a dále za účelem zjištění souvislosti mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a délkou jejich pedagogické praxe, věkem a stupněm dosaženého vzdělání v obou sledovaných typech zařízení), **T – test pro dva nezávislé výběry** (za účelem zjištění rozdílů v míře vlastní účinnosti v závislosti na typu zařízení) a **analýza rozptylu (ANOVA)**, která byla využita za účelem zjištění rozdílů v míře vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v závislosti na délce praxe (do 5 let, 6–10 let, 11–20 let, nad 20 let), vzdělání pedagogických pracovníků (středoškolské, vyšší odborné a vysokoškolské) a jejich věku (do 35 let, 36–49 let, 50 a více let).

3.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořili pedagogičtí pracovníci středisek výchovné péče (SVP) a dětských domovů (DD) ve Zlínském kraji. V tomto kraji se nachází celkem šest středisek výchovné péče a 14 dětských domovů a dětských domovů se školou. Do výběrového souboru jsme zahrnuli pedagogické pracovníky **tří středisek výchovné péče a 12 dětských domovů**. Tato zařízení byla vybrána záměrně, a to z důvodu poskytování obou forem poskytované péče – ambulantní i pobytové (u SVP) a požadavku přímého kontaktu s dětmi od 12 do 18 let (u DD)⁹.

Výzkumný soubor zahrnoval 70 pracovníků působících v dětských domovech a 22 pracovníků působících ve střediscích výchovné péče, tj. celkem **92 pedagogických pracovníků Zlínského kraje** (z toho 17 mužů a 75 žen), kteří jsou v přímém kontaktu s dětmi a mladistvými. Věkové rozpětí pracovníků se pohybovalo od 24 do 66 let ($M = 44,5$, $SD = 10,188$). Délka praxe pedagogických pracovníků (tabulka 1) se pohybovala v rozpětí od 1 roku do 45 let ($M = 16,1$, $SD = 11,417$). Ve výběrovém souboru bylo zastoupeno 26 pracovníků se středoškolským vzděláním, 21 pracovníků s vyšším odborným vzděláním a 45 pracovníků dosahovalo vysokoškolského vzdělání.

3.5 Výsledky výzkumu

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti a mladistvé se pohybuje v rozmezí 35-57 %. Přesvědčení pedagogických pracovníků o míře ovlivnitelnosti chování dětí a mladistvých se liší podle toho, o jakou oblast působení se jedná.

⁹ Tento požadavek byl stanoven z toho důvodu, že výzkumu se účastnily také děti umístěné v konkrétním zařízení. U nich jsme zjišťovali míru vlastní účinnosti prostřednictvím výzkumného nástroje, který je určen pro děti od 12 let. Z toho důvodu jsme vybírali taková zařízení, potažmo pedagogické pracovníky, kteří pracují v přímém kontaktu s dětmi od 12 do 18 let. Výsledky komparace nejsou předmětem této studie.

3.5.1 Vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků

Pracovníci **dětských domovů (DD)** se domnívají, že **v největší míře ovlivní volný čas dětí a mládeže** (M = 45,5 %) a také jejich **školní úspěšnost** (M = 45,3 %). Pracovníci DD jsou přesvědčeni, že nejvíce ovlivní (tabulka 1) **způsob trávení volného času** dětí a mladistvých (M = 56,1 %) nebo to, aby se učily (M = 51,3 %). Z velké části ovlivní dle jejich názoru to, aby vnímaly školu jako užitečnou (M = 46,6 %), aby dodržovaly pravidla (M = 46,4 %) nebo aby měly dobré známky (M = 46,3 %). Na druhou stranu se domnívají, že **nejméně ovlivní vztahy mezi vrstevníky** (M = 38,8 %).

Tabulka 1

Aspekty chování, které jsou z pohledu pracovníků DD nejvíce ovlivnitelné

| Pořadí | | Průměr | Směrodatná odchylka |
|--------|--------------------------------------|--------|---------------------|
| 1 | Jakým způsobem tráví svůj volný čas. | 56,14 | 20,451 |
| 2 | Aby se učily. | 51,29 | 19,994 |
| 3 | Aby vnímaly školu jako užitečnou. | 46,64 | 16,390 |
| 4 | Aby dodržovaly pravidla. | 46,43 | 17,365 |
| 5 | Aby měly dobré známky | 46,29 | 16,609 |

Pracovníci DD se domnívají, že **nejméně ovlivní to (tabulka 2), s kým tráví děti čas mimo zařízení** (M = 35,4 %) nebo to, aby se **zdržely předčasných sexuálních aktivit** (M = 37,4 %). Také se domnívají, že v menší míře ovlivní to, aby je škola bavila (M = 37,6 %), aby vyhledávaly vhodné přátele (M = 37,9 %), nebo aby se nedostaly do špatné party (M = 38,6 %).

Tabulka 2

Aspekty chování, které jsou z pohledu pracovníků DD nejméně ovlivnitelné

| Pořadí | | Průměr | Směrodatná odchylka |
|--------|--|--------|---------------------|
| 1 | S kým tráví čas mimo zařízení. | 35,43 | 21,915 |
| 2 | Aby se zdržely předčasných sexuálních aktivit. | 37,36 | 17,461 |
| 3 | Aby je škola bavila. | 37,57 | 20,620 |
| 4 | Aby vyhledávaly vhodné přátele. | 37,86 | 15,870 |
| 5 | Aby se nedostaly do špatné party. | 38,57 | 18,516 |

Pedagogičtí pracovníci působící ve **střediscích výchovné péče (SVP)** se domnívají, že **z velké části ovlivní projevy rizikového chování** dětí (M = 54,7 %) a také jejich **vztahy mezi vrstevníky** (M = 50,6 %). Pracovníci SVP jsou přesvědčeni, že nejvíce ovlivní to (tabulka 3), aby se děti zdržely **užívání návykových látek** (M = 57,7 %), nebo to, aby **dodržovaly pravidla** (M = 57,3 %). Domnívají se, že ovlivní to, aby se řídily správnými životními hodnotami (M = 56,4 %), aby se nezapojovaly do činností, které mohou vést k rizikovému chování (M = 55,9 %), nebo aby vnímaly školu jako užitečnou (M = 55 %). Na druhou stranu se domnívají, že **v nejmenší míře ovlivní způsob trávení volného času dětí** (M = 48,5 %).

Tabulka 3

Aspekty chování, které jsou z pohledu pracovníků SVP nejvíce ovlivnitelné

| Pořadí | | Průměr | Směrodatná odchylka |
|--------|---|--------|---------------------|
| 1 | Aby neužívaly návykové látky (drogy, alkohol). | 57,73 | 26,714 |
| 2 | Aby dodržovaly pravidla. | 57,27 | 19,562 |
| 3 | Aby se řídily správnými životními hodnotami. | 56,36 | 22,792 |
| 4 | Aby se nezapojovaly do činností, které mohou vést k rizikovému chování. | 55,91 | 21,527 |
| 5 | Aby vnímaly školu jako užitečnou. | 55,00 | 22,414 |

Pracovníci SVP se domnívají, že nejméně ovlivní to (tabulka 4), **aby je bavila škola** ($M = 38,6 \%$) nebo to, aby měly **dobré známky** ($M = 40,9 \%$). Také se domnívají, že v menší míře ovlivní to, s kým tráví děti čas mimo zařízení ($M = 41,3 \%$).

Tabulka 4

Aspekty chování, které jsou z pohledu pracovníků SVP nejméně ovlivnitelné

| Pořadí | | Průměr | Směrodatná odchylka |
|--------|--|--------|---------------------|
| 1 | Aby je škola bavila. | 38,64 | 27,481 |
| 2 | Aby měly dobré známky. | 40,91 | 20,449 |
| 3 | S kým tráví čas mimo zařízení. | 41,36 | 24,937 |
| 4 | Aby se nedostaly do špatné party. | 47,73 | 22,664 |
| 5 | Aby se zdržely předčasných sexuálních aktivit. | 48,64 | 27,996 |

3.5.2 Ovlivnitelnost osobní účinnosti dětí v institucionální péči

Pedagogičtí pracovníci působící v dětských domovech (DD) a střediscích výchovné péče (SVP) se domnívají, že mohou ovlivnit vnímání osobní účinnosti dětí v institucionální péči průměrně ve 41–55 %.

Pracovníci působící ve **střediscích výchovné péče** (SVP) se domnívají, že mohou ovlivnit vnímání osobní účinnosti dětí v průměru v 53 % ($M = 52,94 \%$). Oproti tomu pracovníci působící v **dětských domovech** (DD) se domnívají, že mohou ovlivnit vnímání osobní účinnosti dětí o něco méně, v průměru asi ve 45 % ($M = 44,9 \%$). Pracovníci SVP a DD se shodně domnívají, že mohou v největší míře ovlivnit **osobní účinnost dětí v oblasti školní úspěšnosti** (tabulka 5). Pracovníci DD se domnívají, že nejméně ovlivní míru osobní účinnosti dětí v oblasti **vztahů mezi vrstevníky** ($M = 40,9 \%$). Pracovníci SVP si myslí, že v nejmenší míře působí na osobní účinnost dětí v oblasti **volného času** ($M = 50 \%$). I přesto je patrné, že **míra vlivu (ovlivnitelnost), kterou si pedagogičtí pracovníci připisují ve vztahu k osobní účinnosti dětí v institucionální péči, je poměrně vysoká**. U pracovníků SVP jsou hodnoty vyšší, nicméně vysoký rozptyl hodnot naznačuje, že názory pracovníků se s velkou pravděpodobností různí.

Tabulka 5

Míra ovlivnění osobní účinnosti dětí

| Oblast účinnosti | Dětský domov | | Středisko výchovné péče | |
|------------------|--------------|-----------|-------------------------|-----------|
| | Průměr | Sm. odch. | Průměr | Sm. odch. |
| Škola | 46,97 | 11,315 | 54,71 | 19,722 |
| Vrstevníci | 40,94 | 12,536 | 54,12 | 20,328 |
| Volný čas | 44,69 | 13,194 | 50,00 | 19,039 |
| Chování | 43,59 | 8,447 | 52,94 | 20,238 |

Z výsledků analýzy vyplývá, že **míra vlastní účinnosti** (VU) pedagogických pracovníků **souvisí s mírou ovlivnitelnosti osobní účinnosti** (MO) dětí v institucionální péči (tabulka 6). **Čím vyšší je míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků, tím vyšší je jejich přesvědčení o ovlivnitelnosti osobní účinnosti** dětí v institucionální péči ($r = 0,803$; $p = 0,001$) a naopak, čím nižší je míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků, tím nižší je jejich přesvědčení o ovlivnitelnosti účinnosti dětí. Hodnoty korelačních koeficientů jsou vysoké u všech oblastí působení (školní úspěšnosti, vztahů mezi vrstevníky, trávení volného času dětí i projevů rizikového chování dětí). Pokud si pracovníci myslí, že ovlivní školní úspěšnost dětí, jsou zároveň přesvědčeni, že ovlivní míru osobní účinnosti dětí ke školní úspěšnosti ($r = 0,673$; $p = 0,001$) a naopak. Pokud si pracovníci myslí, že působí na chování dětí mezi vrstevníky, jsou zároveň přesvědčeni, že ovlivní míru osobní účinnosti dětí v oblasti vztahů mezi vrstevníky ($r = 0,844$; $p = 0,001$). Čím více jsou pedagogičtí pracovníci přesvědčeni, že ovlivní projevy rizikového chování dětí, tím více jsou přesvědčeni, že ovlivní vnímání osobní účinnosti dětí k projevům

rizikového chování ($r = 0,726$; $p = 0,001$). Pokud si pracovníci myslí, že ovlivní trávení volného času dětí, jsou zároveň přesvědčeni, že ovlivní míru osobní účinnosti dětí k trávení volného času ($r = 0,673$; $p = 0,001$) a naopak.

Tabulka 6

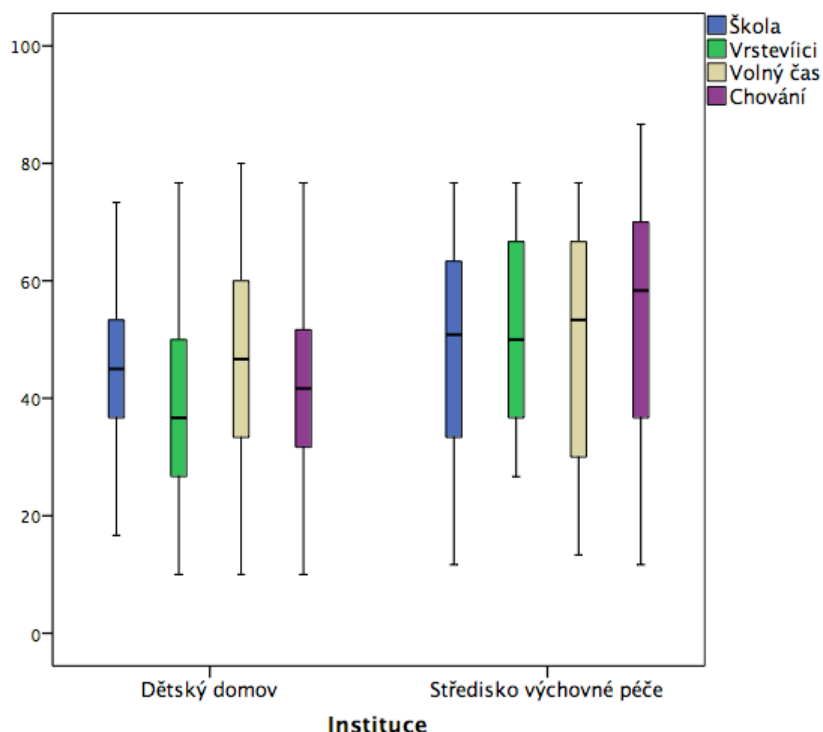
Souvislost mezi mírou vlastní účinnosti a mírou ovlivnitelnosti osobní účinnosti dětí

| | MO Škola | MO vrstevníci | MO volný čas | MO chování | MO celkem |
|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| VU škola | 0,673* | 0,576* | 0,665* | 0,548* | 0,890* |
| VU vrstevníci | 0,663* | 0,844* | 0,709* | 0,570* | 0,882* |
| VU volný čas | 0,476* | 0,535* | 0,790* | 0,500* | 0,857* |
| VU chování | 0,552* | 0,581* | 0,622* | 0,726* | 0,915* |
| VU celkem | 0,666* | 0,690* | 0,761* | 0,671* | 0,803* |

Pozn.: *Rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,01.

3.5.3 Míra vlastní účinnosti pracovníků působících v dětských domovech a střediscích výchovné péče

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti se **liší v závislosti na typu zařízení**. U pracovníků působících ve střediscích výchovné péče (SVP) dosahuje vlastní účinnost **vyšší míry než u pracovníků působících v dětských domovech (DD)**. Pracovníci působící ve střediscích výchovné péče (SVP) jsou přesvědčeni (obrázek 1), že ovlivní chování dětí v institucionální péči ve větší míře ($M = 50,9\%$) než pracovníci působící v dětských domovech ($M = 43,2\%$; $p = 0,028$). Tyto rozdíly jsou významné zejména v míře vlastní účinnosti **k projevům rizikového chování dětí** ($p = 0,016$) a v míře vlastní účinnosti v oblasti **vztahů mezi vrstevníky** ($p = 0,03$).



Obrázek 1 Míra vlastní účinnosti pracovníků působících v dětských domovech a střediscích výchovné péče

Pracovníci SVP se domnívají (tabulka 7), že ovlivní projevy rizikového chování dětí v institucionální péči v průměru z 55 % ($M = 54,7$), naproti tomu pracovníci DD jsou přesvědčeni, že ovlivní projevy rizikového

chování dětí v menší míře ($M = 42,0 \%$). Pracovníci DD jsou přesvědčeni, že ovlivní vztahy dětí mezi vrstevníky v průměru v 39% ($M = 38,8 \%$), kdežto pracovníci SVP se domnívají, že vztahy dětí mezi vrstevníky ovlivní ve větší míře ($M = 50,6 \%$).

Tabulka 7

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v jednotlivých zařízeních

| Oblast působení | Dětský domov | | Středisko výchovné péče | |
|------------------|--------------|-----------|-------------------------|-----------|
| | Průměr | Sm. odch. | Průměr | Sm. odch. |
| Škola | 45,274 | 13,849 | 48,712 | 18,038 |
| Vrstevníci | 38,762 | 15,502 | 50,606* | 18,101 |
| Volný čas | 45,548 | 16,717 | 48,485 | 21,399 |
| Chování | 42,048 | 14,047 | 54,697* | 21,765 |
| Celková účinnost | 43,159 | 12,854 | 50,985* | 18,326 |

Pozn.: *Rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,05.

3.5.4 Vztah mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a vybranými faktory v obou sledovaných typech zařízení

Vzhledem k tomu, že hodnoty vlastní účinnosti vykazují značný rozptyl, můžeme se domnívat, že v obou typech zařízení panují výrazné rozdíly, které jsou způsobeny dalšími faktory, než je typ zařízení, ve kterém pedagogičtí pracovníci působí. Výsledky analýzy ukazují, že **míra vlastní účinnosti souvisí s věkem, stupněm vzdělání a také délkou pedagogické praxe**. Ukazuje se ale zároveň, že tyto rozdíly jsou významné **pouze ve střediscích výchovné péče** (tabulka 8). Pracovníci působící v dětských domovech (DD) mají podobné názory na míru ovlivnitelnosti vybraných aspektů chování dětí v institucionální péči bez ohledu na věk, stupeň vzdělání a délku pedagogické praxe. U pracovníků působících ve střediscích výchovné péče (SVP) koreluje míra vlastní účinnosti se stupněm vzdělání pedagogických pracovníků, přičemž tato korelace je negativní. **Čím vyšší je vzdělání pedagogických pracovníků, tím nižší je míra jejich vlastní účinnosti** a naopak ($r = -0,577$; $p = 0,005$). Pracovníci SVP se středoškolským vzděláním jsou více přesvědčeni (tabulka 9) o jejich míře účinnosti (ovlivnitelnosti) ke školní úspěšnosti ($M = 66,3 \%$; $p = 0,037$), k trávení volného času ($M = 72,5 \%$; $p = 0,019$) a k projevům rizikového chování dětí ($M = 77,5 \%$; $p = 0,023$) je vyšší než pracovníci SVP s vysokoškolským vzděláním. Ti se domnívají, že ovlivní chování dětí v menší míře (průměrně ze 40%).

Tabulka 8

Vztah mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků a vybranými faktory

| Míra vlastní účinnosti | Věk | Vzdělání | Praxe |
|------------------------|--------|----------|---------|
| DD | -0,070 | 0,233 | -0,088 |
| SVP | 0,530* | -0,577** | 0,562** |

Pozn.: *Rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,05, **rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,01.

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků působících v SVP souvisí také s jejich věkem. **Čím vyšší je věk pracovníků, tím vyšší je míra jejich vlastní účinnosti** a naopak ($r = 0,530$; $p = 0,011$). Podrobnější analýza ukazuje, že pracovníci SVP do 35 let jsou přesvědčeni o nižší míře jejich účinnosti ke školní úspěšnosti ($M = 26,1 \%$; $p = 0,054$), ke vztahům mezi vrstevníky ($M = 26,7 \%$; $p = 0,038$), k trávení volného času dětí ($M = 15,6 \%$; $p = 0,009$) a k projevům rizikového chování ($M = 21,7 \%$; $p = 0,009$) než

pracovníci starší 35 let (průměrně 50 %). Tato skutečnost může do jisté míry souviset se zkušeností pedagogických pracovníků a s délkou jejich působení v tomto typu zařízení.

Tabulka 9

Vztah mezi vlastní účinností pedagogických pracovníků SVP a vybranými faktory

| Míra vlastní účinnosti | Věk | Vzdělání | Praxe |
|------------------------|---------|----------|---------|
| Škola | 0,462* | -0,541** | 0,483* |
| Vrstevníci | 0,542** | -0,361 | 0,405 |
| Volný čas | 0,548** | -0,583** | 0,556** |
| Chování | 0,460* | -0,573** | 0,577** |

Pozn.: *Rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,05, **rozdíly jsou významné na hladině významnosti 0,001

Délka pedagogické praxe hraje významnou roli v míře vlastní účinnosti pedagogických pracovníků SVP. **Čím delší je praxe pedagogických pracovníků, tím vyšší je míra jejich vlastní účinnosti** a naopak ($r = 0,562$; $p = 0,007$). Pracovníci SVP s praxí nad 20 let jsou přesvědčeni o vyšší míře jejich účinnosti (ovlivnitelnosti) ke školní úspěšnosti ($M = 59,2$ %; $p = 0,023$), k trávení volného času ($M = 60,6$ %; $p = 0,007$) a k projevům rizikového chování dětí ($M = 66,9$ %; $p = 0,005$) než pracovníci SVP s praxí do pěti let nebo s praxí od šesti do deseti let. Ti se domnívají, že ovlivní chování dětí v menší míře (průměrně ve 40 %). Míra vlastní účinnosti pracovníků SVP nesouvisí s délkou pedagogické praxe ($p = 0,062$) ani se stupněm vzdělání ($p = 0,099$) v případě působení v **oblasti vztahů mezi vrstevníky**. Pracovníci SVP různého věku a délky praxe vnímají míru ovlivnitelnosti dětí ve vztazích mezi vrstevníky podobně.

4 Shrnutí a diskuse

Pedagogičtí pracovníci působící v oblasti institucionální péče jsou přesvědčeni o různé míře své účinnosti podle toho, ve které oblasti považují své působení za účinné. **Pracovníci dětských domovů (DD) se domnívají, že v největší míře ovlivní školní úspěšnost a volný čas dětí. Pedagogičtí pracovníci působící ve střediscích výchovné péče (SVP) se domnívají, že z velké části ovlivní spíše projevy rizikového chování dětí a také jejich vztahy mezi vrstevníky, kdežto pracovníci DD se domnívají, že vztahy mezi vrstevníky ovlivní v nejmenší míře. Pracovníci SVP jsou přesvědčeni, že nejméně ovlivní volný čas dětí.**

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků v oblasti institucionální péče o děti se **liší v závislosti na typu zařízení. Pracovníci působící v SVP** jsou přesvědčeni, že ovlivní chování dětí v institucionální péči **ve větší míře než pracovníci působící v dětských domovech**. Domníváme se, že rozdíly v míře vlastní účinnosti mezi pracovníky DD a SVP vyplývají z **profesního zaměření a jejich specifické role**, kterou v daném zařízení zastávají. Pracovníci SVP jsou více zaměřeni na poskytování intervence dětem s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Vychovatelé působící v DD poskytují péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. V době stanovené denním režimem zajišťují přípravu dětí na vyučování a dohlíží na organizaci zájmových činností dětí. Z toho vyplývá jejich přesvědčení o větší míře účinnosti ke školní úspěšnosti a trávení volného času dětí.

Z výsledků analýzy vyplývá, že míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků souvisí s mírou ovlivnitelnosti osobní účinnosti u dětí v institucionální péči. Čím vyšší je míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků, tím vyšší je jejich přesvědčení o ovlivnitelnosti osobní účinnosti dětí v institucionální péči a naopak.

Pedagogičtí pracovníci působící v oblasti institucionální péče o děti a mládež se domnívají, že svým působením ovlivní **míru vlastní účinnosti dětí** v institucionální péči. Pracovníci SVP a DD se shodně

domnívají, že v největší míře ovlivní **vlastní účinnost dětí v oblasti školní úspěšnosti**, což může být způsobeno tím, že tuto oblast vnímají pedagogičtí pracovníci v obou typech zařízení jako nejméně problematickou (ve srovnání s projevy poruch chování nebo vztahy mezi vrstevníky).

Pracovníci DD se domnívají, že **nejméně ovlivní** míru osobní účinnosti dětí ve vztazích mezi vrstevníky, a pracovníci SVP si myslí, že v nejmenší míře působí na osobní účinnost dětí v oblasti volného času. I přesto je patrné, že **míra vlivu (ovlivnitelnost), kterou si pedagogičtí pracovníci připisují ve vztahu k osobní účinnosti dětí v institucionální péči, je poměrně vysoká**. U pracovníků SVP jsou hodnoty vyšší, nicméně vysoký rozptyl hodnot naznačuje, že názory pracovníků se s velkou pravděpodobností různí. Pro pedagogické pracovníky je rozhodující aspekt působení (v jakých oblastech chování uplatňují svou účinnost) než skutečnost, zda působí na samotné chování nebo mentální přesvědčení dětí (jejich vnímání vlastní účinnosti).

Vzhledem k tomu, že hodnoty vlastní účinnosti vykazují značný rozptyl, můžeme se domnívat, že v obou typech zařízení panují výrazné rozdíly, které jsou způsobeny dalšími faktory, než je typ zařízení, ve kterém pedagogický pracovník působí. Výsledky analýzy ukazují, že **míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků je závislá na vzdělání, věku i délce jejich pedagogické praxe**. Ukazuje se ale zároveň, že tyto rozdíly můžeme pozorovat **pouze ve střediscích výchovné péče. Pracovníci působící v DD mají podobné názory na míru ovlivnitelnosti vybraných aspektů chování dětí v institucionální péči bez ohledu na věk, stupeň vzdělání a délku pedagogické praxe**.

Míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků působících v SVP souvisí s jejich věkem. Čím vyšší je věk pracovníků, tím vyšší je míra jejich vlastní účinnosti a naopak. Podrobnější analýza ukazuje, že pracovníci SVP do 35 let jsou přesvědčeni, že jejich míra účinnosti ke školní úspěšnosti, ke vztahům mezi vrstevníky, k trávení volného času dětí a k projevům rizikového chování je výrazně nižší, než je tomu u pracovníků starších 35 let. Tato skutečnost může do jisté míry souviset se zkušeností pedagogických pracovníků a s délkou jejich působení v tomto typu zařízení. **Čím delší je praxe pedagogických pracovníků, tím vyšší je míra jejich vlastní účinnosti** a naopak. Pracovníci SVP s praxí nad 20 let jsou přesvědčeni, že jejich míra účinnosti (ovlivnitelnosti) ke školní úspěšnosti, k trávení volného času a k projevům rizikového chování dětí je vyšší, než je tomu u pracovníků SVP s praxí do pěti let nebo s praxí od šesti do deseti let. Ti se domnívají, že ovlivní chování dětí v menší míře. Míra vlastní účinnosti pracovníků SVP nesouvisí s délkou pedagogické praxe ani se stupněm vzdělání v případě působení v **oblasti vztahů mezi vrstevníky**. Pracovníci SVP různého věku a délky praxe vnímají míru ovlivnitelnosti dětí ve vztazích mezi vrstevníky podobně.

Je pochopitelné, že se míra vlastní účinnosti zvyšuje současně s rostoucími zkušenostmi pedagogických pracovníků (délkou pedagogické praxe), které vyplývají z přímého kontaktu s dětmi. Pracovníci SVP, kteří nemají příliš bohaté zkušenosti z praxe, jsou pravděpodobně opatrnější v odhadu míry své vlastní účinnosti. Pracovníci SVP, kteří působí v praxi dlouhodobě (nad 20 let) a mají dostatek zkušeností, jsou v odhadu míry vlastní účinnosti jistější. Totéž platí o věku pracovníků SVP. S věkem roste míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků SVP. Domníváme se, že tato skutečnost je spojena se zkušenostmi pracovníků (nejen pracovními, ale také životními). Z výsledků ale můžeme pozorovat zajímavou skutečnost. Míra vlastní účinnosti klesá v závislosti na dosaženém vzdělání.

Pracovníci SVP se středoškolským vzděláním si přisuzují poměrně vysokou míru účinnosti, oproti pracovníkům SVP, kteří dosahují vyššího stupně vzdělání (vyššího odborného a vysokoškolského vzdělání). Je možné, že míru svého působení nadhodnocují.

Můžeme se domnívat, že do vnímání vlastní účinnosti se pravděpodobně nepromítá vliv věku ani (ne)zkušeností pracovníků (jelikož zde pozorujeme opačnou tendenci). Za jednu z možných příčin můžeme považovat samotný proces vzdělávání. Vysokoškolská příprava zahrnuje kromě teoretické společenskovední přípravy také aplikovaný a oborový základ, který předpokládá získání vědomostí a dovedností ze specifických oblastí sociálně pedagogické edukace dětí a mládeže, orientaci v problematice utváření a rozvoji sociálních vztahů, znalost komunikačních technik, ale také výchovných metod a prostředků (sociální pedagogika, sociální psychologie, výchova ve volném čase),

orientace v problematice pedagogické a psychologické diagnostiky, sociálně patologických jevů a specifických výchovných přístupů k dětem (speciální pedagogika).

Další možnou příčinou může být povaha činností, které v rámci své profese vykonávají pracovníci se středoškolským vzděláním. Jejich přímý kontakt s dětmi vyžaduje větší spektrum činností, proto se mohou domnívat, že ovlivní většinu aspektů chování dětí v institucionální péči. Pracovníci s vysokoškolským vzděláním mohou zastávat více specializované činnosti (zvláště v souvislosti s projevy rizikového chování), což může ovlivnit jejich přesvědčení o míře ovlivnitelnosti chování dětí. Tyto skutečnosti (kromě jiného) mohou sehrát klíčovou roli ve formování vlastní účinnosti pedagogických pracovníků. Přestože se domníváme, že nelze stanovit optimální míru vlastní účinnosti pedagogických pracovníků, věříme, že se promítá do způsobu, jakým pedagogický pracovník přistupuje k výkonu své profese a především ke svým klientům, tj. k samotným dětem.

Výsledky tohoto výzkumu, které poukazují na rozdílnost v míře vlastní účinnosti pedagogických pracovníků, odpovídají povaze jednotlivých zařízení. Je otázkou, zda míra vlastní účinnosti vypovídá o skutečném přesvědčení, nebo je spíše ovlivněna vlastním výkonem profese a rolí, která z této profese plyne. S působením v podobném typu zařízení jsou spojena jistá **očekávání, která se mohou promítat do vnímání vlastní účinnosti pedagogického pracovníka**. V dalších výzkumech by bylo vhodné zaměřit se na zjištění, jaké faktory jsou klíčové při formování (utváření) přesvědčení pedagogických pracovníků o míře vlastní účinnosti ve vztahu k chování dětí a mládeže v institucionální péči, a zjištění, z jakého důvodu přisuzují pedagogičtí pracovníci konkrétním aspektům chování uvedenou míru účinnosti.

Záměrem tohoto výzkumu není posouzení, zda je výsledná míra účinnosti pedagogických pracovníků optimální, či nikoliv. To, co považujeme za důležité, je **skutečnost, do jaké míry se shoduje míra účinnosti pedagogických pracovníků se skutečnou (reálnou) mírou ovlivnitelnosti** (kterou na druhé straně vnímají samotné děti). Pro působení v jakémkoliv sociálním prostředí považujeme za klíčový **soulad mezi vnímáním účinnosti pedagogických pracovníků a dětí**. Pokud si pracovníci myslí, že ovlivní chování dětí v podobné míře, jak to vnímají děti, potom je jejich soulad (ať už se jedná o vyšší, či nižší míru účinnosti) základem pro účinnou (auto)regulaci chování dětí. Nesoulad v míře účinnosti (podceňování nebo přeceňování) může vést ke ztrátě aktivního přístupu nebo naopak ke stereotypním způsobům jednání. Zjištění míry souladu/nesouladu ve vnímání vlastní účinnosti pedagogických pracovníků bude předmětem našeho dalšího zkoumání.

5 Závěr

V této studii jsme se pokusili zmapovat názor specifické skupiny pedagogických pracovníků, kteří působí v oblasti institucionální péče, a zjistit, do jaké míry jsou přesvědčeni, že ovlivní vybrané aspekty chování dětí v institucionální péči.

Přestože jsme zjistili, že vnímaná vlastní účinnost pedagogických pracovníků působících v dětských domovech se liší od vnímané účinnosti pedagogických pracovníků působících ve střediscích výchovné péče, domníváme se, že klíčová je souvislost jejich přesvědčení s typem zařízení, ve kterém působí. Pracovníci středisek výchovné péče se domnívají, že ovlivní chování dětí v institucionální péči ve větší míře než pracovníci působící v dětských domovech. Zjistili jsme dále, že míra vlastní účinnosti pedagogických pracovníků souvisí s přesvědčením o ovlivnitelnosti osobní účinnosti dětí v institucionální péči. Zajímavé je, že míra vlivu (ovlivnitelnost), kterou si pedagogičtí pracovníci připsují ve vztahu k osobní účinnosti dětí v institucionální péči, je poměrně vysoká.

Dále jsme zjistili, že mezi pracovníky dětských domovů nejsou výrazné rozdíly ve vnímání vlastní účinnosti, na rozdíl od pracovníků středisek výchovné péče. Jejich míra vlastní účinnosti se různí v závislosti na věku, délce praxe a vzdělání pedagogických pracovníků. Zůstává otázkou, zda vyšší míra vlastní účinnosti u pracovníků SVP se středoškolským vzděláním (v porovnání s výrazně nižší mírou vlastní účinnosti pracovníků SVP s vysokoškolským vzděláním) souvisí s absolvovaným studiem,

nebo spíše s povahou činností, kterou v daném zařízení vykonávají (anebo dalšími skutečnostmi). V neposlední řadě se zamýšlíme nad tím, zda míra vlastní účinnosti vypovídá o skutečném přesvědčení, nebo je spíše ovlivněna vlastním výkonem profese a rolí, která z této profese plyne.

Tento výzkum přináší dílčí výsledky zaměřené na oblast postojů pedagogických pracovníků. Domníváme se, že jejich názory se promítají do kvality poskytované péče, která je z našeho pohledu pro úspěšnou transformaci sociálních služeb nezbytná.

Literatura

- Ardelt, M., & Eccles, J. (2001) Effects of mother's parental efficacy beliefs and promotive parenting strategies on inner-city youth. *Journal of Family*, 22(8), 944–72.
- Bandura A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology: An International Review*, 51, 269–290.
- Bandura A., Barbaranelli C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development*, 72, 187–206.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American psychologist*, 37(2), 122–147.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior*, 4 (s. 71–81). London: Elsevier, Inc. <http://dx.doi.org/science/article/pii/B9780123750006090030>
- Bandura, A. (1997). Personal efficacy in psychobiologic functioning. In G. V. Caprara (Ed.), *Bandura: A leader in psychology* (s. 43–66). Milan, Italy: Franco Angeli.
- Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Self-efficacy beliefs of adolescents* (s. 307–337). Greenwich: IAP.
- Bendl, S. et al. (2015). *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Česká republika (2007). *Metodický pokyn upřesňující podmínky činnosti středisek výchovné péče*. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/metodicky-pokyn-upresnujici-podminky-cinnosti-stredisek-vychovne-pece>.
- Česká republika. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2013). *Národní strategie ochrany práv dětí*. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>.
- Česká republika. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2009). *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011*. Dostupné z: http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/43cs_1.pdf&original=Narodni_akcni_plan.pdf.
- Česká republika. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2014). *Metodika zpracování plánů transformace pobytových zařízení v oblasti péče o ohrožené děti*. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18291/priloha_7.pdf.
- Česká republika. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2015). *Právo na dětství*. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/21257>.
- Gavora, P. (2009). Profesionální zdatnost vnímaná učitelem. Adaptácia výskumného nástroja. *Pedagogická revue*, 61(1–2), 19–37.
- Gavora, P. (2010). Slovak pre-service teacher self-efficacy: theoretical and research considerations. *The New Educational Review*, 21(3), 17–30.
- Gavora, P. (2011) Measuring self-efficacy of in-service teachers in Slovakia. *Orbis Scholae*, 5(2), 79–94.

- Gavora, P., & Majerčíková, J. (2012) Vnímaná zdatnost (self-efficacy) učitele: oblast vyučování a oblast spolupráce s rodiči. *Pedagogická orientace*, 22(2), 205–221.
- Gibson, S., & Dembo, M. (1984) Teacher efficacy: A construct validation. *Journal of Educational Psychology*, 76(4), 569–582.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Greger, D. (2001). *Jak čeští učitelé hodnotí vlastní efektivitu? Adaptace zahraničního dotazníku*. Referát na konferenci ČAPV, Brno.
- Guskey, T. R. (1981). Measurement of the responsibility teachers assume for academic successes and failures in the classroom. *Journal of Teacher Education*, 32(3), 4–51.
- Helus, Z. (1979). *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: SPN.
- Hoeltje, C. O., Zubrick, S. R., Silburn, S. R., & Garton, A. F. (1996). Generalized self-efficacy: Family and adjustment correlates. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25, 446–453.
- Hoskocová, S. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada.
- Hoskocová, S. (2009) *Diagnostika vnímání osobní účinnosti (self-efficacy) a vliv praktických zkušeností (mastery experience) zprostředkovaných rodiči na self-efficacy předškolních dětí*. Dostupné z: <http://self-efficacy.webnode.cz/>.
- House, J. S. (1981). *Work Stress and Social Support*. Reading, Mass: Addison-Wesley Publishing Company.
- Janoušek, J. (1992). Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie*, 36(5), 385–398.
- Mareš, J., & Gavora, P. (1999). *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Mareš, J., Skalská H., & Kantorková H. (1994). Učitelova subjektivní odpovědnost za úspěšnost žáků. *Pedagogika*, 44, 23–36.
- Pajares, F. (1997). Current directions in self-efficacy research. In M. Maehr & P. R. Pintrich (Eds.), *Advances in motivation and achievement* (s. 1–49), vol. 10. Bingley: Emerald Group publishing.
- Pelcák, S., & Pelcáková, M. (2013). *Rizikové chování dětí a mládeže. Škola za oponou – sociálně patologické jevy u dětí a mládeže*. Dostupné z http://www.benepal.cz/files/project_3_file/Rizikove-chovani-aktualizovana-publikace.pdf
- Průcha, J. (2002). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Rada Evropy (2005). *Doporučení REC Výboru ministrů členských státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních*. Dostupné z: [http://www.coe.int/t/dg3/children/ChildrenInCare/Rec\(2005\)5%20Czech.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/children/ChildrenInCare/Rec(2005)5%20Czech.pdf).
- Širůček, J., Širůčková, M., & Macek P. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51(5), 476–488.
- Úmluva o právech dítěte (1991). *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.* Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.
- Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (2010). Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_CJ_rev.pdf.
- Urbánek, T., & Čermák, I. (1996) Self-efficacy dětí ve školní činnosti. In *Osobnost v dimenzích poruchové a neporuchové činnosti (sborník příspěvků z konference k nedožitým 90. narozeninám prof. PhDr. Roberta Konečného, CSc.)*. Brno: Masarykova univerzita.

Veřejný ochránce práv (2007). *Zpráva z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova.* Dostupné z:
http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2007/2007_vychovne-ustavy.pdf.

Wiegerová, A. et al. (2012) *Self-efficacy v edukačných súvislostiach*. Bratislava: SPN.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školních zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. (2002). Dostupné z http://www.msmt.cz/uploads/legislativa/2002_109.pdf

Příspěvek vznikl díky finanční podpoře Grantové agentury České republiky v rámci řešení projektu GACR 13-04121S *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mládeže v institucionální péči.*

Na sběru dat se podíleli studenti Fakulty humanitních studií oboru Sociální pedagogika (prezenční formy studia).